

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı:1

Haziran-2021

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

Kitap Adı : Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar (İstanbul, DEM Yayınları, 2017, 652 sayfa)

Yazar : Mahmut ZENGİN

DEĞERLENDİREN

Meryem KARATAŞ

Dr, MEB öğretmen

karatasmeryem5@gmail.com

Orcid: 0000-0002-4845-0225

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Kitap Değerlendirmesi

Makale Geliş Tarihi: 05.12.2020

Makale Kabul Tarihi: 26.02.2021

Sayfa Aralığı: 183-190

Cumhuriyet Dönemi Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlar Adlı Çalışma Üzerine

Mahmut Zengin'in örgün din eğitimi alanındaki bu çalışması, öğrenme ve öğretme sürecinin temel unsurlarından biri olan öğretim programları ve ders kitapları hakkındadır. Eser, Cumhuriyet tarihi boyunca diğer din ve inançların öğretim ilkelerini ortaya koyan önemli bir araştırma niteliğine sahiptir. Yazarın, değerler eğitiminin yanı sıra örgün din eğitime dair nicel ve nitel araştırmalarının bulunması bu eserin önemini artırmaktadır.¹

Araştırma giriş ve sonuç dışında üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; "Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Dinler, İnançlar ve İslam Düşüncesinde Yorumlara Yönelik İçeriğin Tespiti" ile ilgilidir. Bölüm kendi içinde 1924-1946, 1948-1982, 1982-2017 yılları arasındaki din dersleri müfredat programlarını, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarını ve ders kitaplarını içermektedir. İkinci bölüm; "Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında İslam Dışındaki Dinlerin ve İnançların Öğretimi" üzerinedir. Bölümün ilk kısmı farklı inanma biçimlerini ele alırken sonraki bölümler geleneksel (ilkel kabile) dinleri, Hıristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm, Sihizm, Caynizm, Konfüçyanizm, Taoizm, Şintoizm ve Zerdüştlüğü içermektedir. Üçüncü bölüm "Din Dersi

---

¹ Daha fazla bilgi için bkz; Mahmut Zengin, *Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) Bağlamında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2017; *Din Eğitimi ve Öğretiminde Yapılandırmacı Yaklaşım*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul 2011; "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 36, s. 113-137; "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Eğitim Öğretim Yeterlik Algıları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 27, s. 1-28; "Yeni İlköğretim DKAB Öğretim Programının Uygulamadaki Etkinliğin Değerlendirilmesi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 22, s. 121-160; "Dünyada Bir Mesele Olarak İslam Dini Eğitimi", *DEM Dergi*, C. 1, S. 3, s. 6-25; "Türkiye'de Din-Devlet İlişkileri, Din Politikaları ve Bir Tartışma Alanı Olarak Din Eğitimi", *DKAB Bakış*, C. 1, S. 4, s. 22-30.

Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında İslam Düşüncesinde Yorumlar” şeklindedir. Bu bölümde müfredat ve öğretim programları ve ders kitapları özelinde İslam düşüncesinde siyasi-etikadi, ameli-fıkhi ve tasavvufi yorumlar incelenmiştir. Araştırmada APA kaynak gösterme yöntemi kullanılmıştır.

Cumhuriyet Dönemi’ndeki din derslerinin hem öğretim programlarında hem de ders kitaplarında yer alan dinlerin, inançların ve İslam düşüncesindeki yorumların ele alındığı eser akademik araştırmalar için başvuru niteliğindedir. İslam düşüncesinde yorumların öğretimine yönelik çalışmalardan önemli bir kısmı Zengin tarafından “İlgili Literatür” başlığında ele alınmıştır. Beyza Bilgin, “İslam Din Pedagojisinde İslam’dan Başka Dinlerin Anlatımı”² isimli çalışmasında Ehl-i kitap, Hristiyanlık, teslis konularını din pedagojisi açısından değerlendirmiştir. Tuğrul Yürük, “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Programlarında Farklı Din Anlayışlarına Ayrılan Yer”³ isimli makalesinde Cumhuriyet döneminde İslam dışındaki dinlere ve İslam içindeki yorum farklılıklarına yer vermiştir. Konuyla ilgili yapılan tezlerden biri Mahmut Nadir Okumuş’a aittir. Okumuş; 1992-2010 yılları arasındaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarını farklı dinler ve İslam içeri-sindeki inanç farklılıkları açısından ele almıştır. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarında Farklı Din ve İnançların Öğretimi”⁴ isimli teziyle Okumuş; zaman dilimi açısından daha sınırlı bir alanı incelemiştir. Hatice Gündüz’ün 2008 yılında yaptığı yüksek lisans tezi de 1924-2000 yılları arasındaki ilköğretim din dersi öğretim programları ve ders kitaplarında diğer dinlerin öğretimine

---

² Beyza Bilgin, “İslam Din Pedagojisinde İslam’dan Başka Dinlerin Anlatımı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 43, S. 2, s. 19-40.

³ Tuğrul Yürük, “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Programlarında Farklı Din Anlayışlarına Ayrılan Yer”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1, 2015, s. 55-75.

⁴ Mahmut Nadir Okumuş, “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Programlarında Farklı Din ve İnançların Öğretimi”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yüksek Lisans Tezi), 2013.

yönelik bir çalışmadır.⁵ Zengin'in eserini önemli kılan hususlardan biri de Cumhuriyet dönemini bir bütün olarak ele alması ve geniş bir doküman incelemesi üzerinden konuyu daha kapsamlı değerlendirip sonuçlara ulaşmasıdır.

Değerler Eğitimi Merkezi Yayınlarından çıkan kitabın yazılma nedeni ve araştırmadaki süreç Zengin tarafından önsözde dile getirilmiştir. Önsözde, son dönemlerde dile getirilen çoğulcu bakış açısının etkisiyle diğer dinlere mensup olanların da dinlerinin öğrenilebilmesine yönelik adımlar atıldığı ifade edilmiştir. Zengin, Türkiye'de din eğitimi alanında yaşanan gelişmelerin kazandırdığı tecrübelerle dersin çoğulcu karakterine ilişkin tartışmaları dile getirmiştir (s. 17-18). Yöntem olarak doküman incelemesi yöntemi kullanıldığı ve verilerin içerik analizi yapılarak değerlendirildiği önsözde aktarılmıştır. Araştırmada öğretim programları ve ders kitapları veri kaynağı olarak temel alınmıştır (s. 33-34).

Din eğitiminin yıllar içinde geçirdiği aşamalarla oluşan tecrübe sistemi 2000'li yıllardan sonra daha çoğulcu bir karaktere dönüşmüştür. Zengin, araştırmanın amacı ve önemi hakkında bilgi verirken din dersi öğretim programı ve ders kitaplarının çoğulcu din öğretimini ne ölçüde yansıttığıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapıldığını ancak bu eserin 1924'den günümüze kadar olan süreci kapsadığını ifade etmiştir (s. 28). Bu yönüyle araştırmasının farkını zikretmiştir. Araştırmanın tema, alt tema ve kodlarının belirlenmesi süreci tablo halinde verilmiştir (s. 37-38). Bu tablo verilerin bütüncül bir halde görünmesinde ve değerlendirilmesinde katkılar sağlamaktadır.

Yazar birinci bölümde Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ilk ve orta dereceli okullarda okutulan kitapların her birinin içeriğini ünitelere ayrılmış bir şekilde tablo halinde aktarmış ve tabloları

---

⁵ Hatice Gündüz, "İlköğretim Din Dersi Kitaplarında Diğer Dinlerin Öğretimi (Zorunlu Din Öğretimi Öncesi ve Sonrası Dönemlere Ait Ders Kitapları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma)", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 2008.

yorumlamıştır. İncelediği her bir eserden konuyla ilgili alıntılar veren yazar bu şekilde, ilgi duyanların birincil kaynaklardan konuya ulaşmalarını hedeflemektedir. Programlarda yer alan amaçların ortak yönlerinin dışında önemli görülen farklılıklar da aktarılmıştır. Öğretim programlarında ilklerin altının çizilmesi de meseleye ilgi duyanlar için kolaylık sağlamaktadır. “1976 programında hem ortaokul hem de lise için ortak belirlenen amaçlar içinde yer alan ‘İbadet ile ilgili konular uygulamalı olarak öğretilmeli...’ hedefi ile 1982 Temel Eğitim Programında yer alan ‘Namazda okunan sure ve duaları ezberlemek ve bunları anlamak’ amacı 1982 ortaöğretim programından çıkartılmıştır,” şeklindeki karşılaştırmalar okuyucunun daha rahat anlaması için bir örnektir (s. 108).

Yazar ikinci bölümün girişinde Türkiye Cumhuriyeti’nde din dersleri bağlamında yapılan tartışmaların ilk dönemde dersin meşruiyeti zemininde yürütülürken, sonraki dönemde din derslerinin nasıl olması gerektiği üzerinden devam ettiğini aktarmıştır (s. 163). Diğer bölümlere nazaran daha ayrıntılı olarak ele alınan bölümde farklı inanma biçimleri ve dinler ayrı başlıklar halinde aktarılmıştır. Her bir dinle ilgili ortak alt başlıklar belirlenmiştir. Bunlar şu şekildedir: Tasnif-Tanım-Kullanılan Kaynaklar, İnanç Esasları-Değerler, İbadetler-Ritüeller-Kutsallar (Zaman, Mekân, Sembol), Dini Otorite-Önderler-Kutsal Kitaplar, Tarihsel Gelişim-Günümüzdeki Durum-Yorumlar, Görsel Unsurlar-Ders İçi Etkinlikler.

İkinci bölümde dinlerin farklı yıllardaki öğretim programlarında tasnif şekilleri, dinlerle ilgili yapılan yorumlar, değişimin anlaşılması amacıyla karşılaştırmalı bilgiler verilmiştir. Örneğin peygamberlere ve kitaplara iman konularında 1982 öncesinde çok detaylı bilgiler varken 2000 sonrasında daha çok İslam’daki peygamber ve kitap olgusuna vurguyla yetinilmesi yazar tarafından karşılaştırmalı bilgi olarak verilmiştir (s. 265). Yine 2000’li yıllardan sonra hazırlanan ders kitaplarında İncil’in tahrif edildiğine dair hiçbir ifadenin kullanılmamış olması Zengin tarafından önceki

yıllara göre çoğulcu ve daha nesnel bir bakış açısının habercisi olarak görülmüştür (s. 213).

Kitabın üçüncü bölümü “Din Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında İslam Düşüncesinde Yorumlar” başlığı altında İslam Düşüncesinde Siyasi-İtikadî Yorumlar, Ameli-Fıkhi Yorumlar ve Tasavvufi Yorumlar başlıklarını içermektedir. 2000 yılı öncesinde ilkokul ve ortaokul düzeyinde İslam düşüncesinde yorumlar başlığında herhangi bir konunun olmadığı Zengin tarafından aktarılmıştır. 2000 sonrası programlarında ise farklı yorumların zenginlik olarak değerlendirildiği ifade edilmiş, yorum farklılıklarının ortaya çıkış nedenleri ele alınmıştır (s. 442-445). Yorum farklılıklarının her birinin alt başlıklar halinde ders kitaplarında işleniş şekilleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise çocukların din ve inanç eğitiminde birinci derece sorumluluğun ebeveynlere ait olduğu ifade edilmiş; son yıllarda daha yüksek sesle dile getirilen çok kültürlü anlayışın kamu okullarına olan etkisi aktarılmıştır. Din dersinin isteğe bağlı olan dönemlerdeki ilmiyalci din öğretimi anlayışının 1982 sonrasında sorgulanmaya başlandığı ifade edilmiştir. 2005 sonrası programların daha objektif ve bilimsel bir yaklaşımla hazırlandığı anlatılan bölümde geniş bir veri kaynağı üzerinde çalışmanın zorlukları paylaşılmıştır. Zengin, 1924 ‘den günümüze İslam dışındaki dinlerin, inanma biçimlerinin ve İslam düşüncesindeki yorumların kategorize edilme biçimini şu şekilde başlıklandırmıştır: Farklı İnanma Biçimleri, Geleneksel Dinler, İslam Dışındaki Dinler, İslam Düşüncesinde Yorumlar, Siyasi-İtikadi Yorumlar, Ameli-Fıkhi Yorumlar, Tasavvufi Yorumlar (s. 621-634).

Zengin, kaynak olarak kullandığı öğretim programları ve ders kitaplarını 1924-1946, 1948-1982, 1982-2017 yılları şeklinde bir tasnife tâbi tutmuştur. Öğretim programı olarak 1924 İlkokul Kur’an-ı Kerim ve Din Dersleri Müfredat Programı, 1924 Lise Birinci Devre (Ortaokul) Din Dersleri Müfredat Programı, 1926 İlk Mektep Din

Dersleri Müfredat Programı ve Diğer Dinlerin Öğretimi, 1930 İlk Mektep Din Dersleri Müfredat Programı (Şehir İlkokulları), 1930 İlk Mektep Din Dersleri Müfredat Programı (Köy İlkokulları) kaynak olarak gösterilmiştir. 1948 yılından sonrası için kullanılan öğretim programları 1948 İlkokul Din Dersleri Öğretim Programı, 1956 Ortaokul Din Dersleri Öğretim Programı, 1967 Lise Din Dersleri Öğretim Programı, 1968 İlkokul Din Bilgisi Öğretim Programı, 1976 Ortaokul Din Bilgisi Öğretim Programı, 1976 Lise Din Bilgisi Öğretim Programı'dır. Son dönem olarak da 1982 Temel Eğitim ve Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı, 1982 Temel Eğitim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı, 1982 Ortaöğretim Din ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı, 1992 İlköğretim ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Programı, 2000 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı, 2005 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı, 2006 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı, 2010 İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı, 2010 Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (9-12. Sınıflar) Öğretim Programı kaynak olarak taranmıştır. Öğretim programlarına ek olarak okutulan ders kitaplarının da araştırmaya dâhil edilmiş olması yapılan çalışmanın ne derece geniş bir alanı kapsadığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ek bölümünde incelenen ders kitaplarının listesi verilmiştir. (s. 635-640)

Eser, örgün din eğitim sürecindeki hem farklı inançları hem de İslam düşüncesindeki farklı yorumları kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Kullanılan kaynaklardan da anlaşılacağı üzere araştırma birincil kaynakların değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur. Cumhuriyet dönemini bir bütün olarak ele alan çalışma sayesinde örgün din eğitimindeki farklı inançların, yorumların aktarılış şeklinin zaman içerisinde değiştiği anlaşılmaktadır. Toplumdaki çeşitliliğin artmasıyla beraber farklı kültür ve inançların bir arada yaşama başlaması hayatın her alanını etkilediği gibi eğitimde de

değişimi getirmiştir. Çok kültürlü eğitim akımının din eğitime olan yansıması din dersi öğretim programlarında ve ders kitaplarında gözle görülür değişiklikler oluşturmuştur. Eserde “Çok kültürlü bakış açısının sonucu olarak örgün din eğitimi program ve kitaplarında farklı inanç ve yorumların aktarılma şekli değiş midir? Varsa değişimin şekli nasıl olmuştur?” sorularının cevabı ortaya çıkmaktadır. Bireylerin kendi inançları dışında etkileşimde olduğu kişilerin din ve inançlarını doğru kaynaklardan öğrenmesine yönelik atılan adımlar örgün din eğitiminde karşılığını bulmuş gözükmemektedir. Özellikle Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu ders kategorisinde bulunması içeriğini tartışmaya müsait hale getirmiştir. Din derslerinin çok kültürlü toplumun özelliklerini ve çoğulcu bir karakteri yansıtır yansıtmadığı tartışmalarının ortasında Zengin’in eseri önemli bir başvuru kaynağı olarak incelenmeyi beklemektedir.